

DR. VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ I NAŠE POMORSTVO

ŠIME PERIČIĆ

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru

UDK: 929

Stručni članak

Primljeno: 1. X. 1993.

Kao rođeni primorac dr. Vjekoslav Maštrović bio je čitavog života zaljubljenik mora i pomorstva, dakako hrvatskog. Njegovim povratkom u Zadar ta se ljubav rasplamsala i pretvorila, izrasla u pravu opsesiju. Njegovo djelovanje u svezi s pomorstvom odvijalo se u nekoliko oblika. Živeći u Osijeku iskazivao je svoju ljubav naspram moru radom u odboru »Jadranske straže« za Slavoniju, uspostavom stalne pomorske izložbe. Po dolasku u Zadar sustavno se bavi istraživanjem povijesti našeg pomorstva, napose Zadra i sjeverne Dalmacije. Rezultat toga su posvemašnja obrada pomorstva Zadra i Nina u XIX. stoljeću, brodarstva Dalmacije u napoleonskoj epohi, zadnjim gusarima na Jadranu, a vrhu svega opsežan rukopis glede Povijesti hrvatskog pomorstva. Nadalje, izradio je bibliografiju našeg pomorstva, uspostavio zbirku pomorskih predmeta pri Institutu JAZU u Zadru (1958.), uređivao nekoliko svezaka Pomorskog zbornika i *Adriatica maritima*.

Kao rođeni primorac, a prisilni i privremeni kontinentalac, dr. Vjekoslav Maštrović je bio čitavog života zaljubljenik mora i pomorstva, onog hrvatskog. Njegovim povratkom u ljubljenu grad (1945.) - Zadar - ta se ljubav rasplamsala i pretvorila u istinsku, doživotnu opsesiju.¹ Stoga se njegovo poznije djelovanje u svezi s našim hrvatskim pomorstvom odvijalo u nekoliko oblika. Dakako, najbolje to pokazuju same činjenice: neke od njih navest ćemo ovdje, u prvom redu one za koje držimo da će rječito dokazati netom izrečenu tezu.

Najprije ćemo spomenuti da je za života u Osijeku, neposredno pred Drugi svjetski rat aktivnošću i radom iskazivao svoju ljubav naspram moru, Dalmaciji, Istri i Zadru, budeći ujedno isto raspoloženje kod svojih tamošnjih

1 Na njegov znanstveni interes naspram pomorstva već je ukazala R. GANZA-ARAS, In memoriam dr. Vjekoslavu Maštroviću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Zadru*, sv. 31, Zadar 1989., 176, 178.

sugrađana. Naime, od 1939. obnaša dužnost tajnika oblasnog odbora »Jadranske straže« za Slavoniju, tajnika prosvjetnog društva »Istra«, te predsjednika »Društva dalmatinskih Hrvata«. Napose značajna bila je njegova djelatnost pri odboru »Jadranske straže«,² kada je iz propagandnih razloga u jednom dijelu grada uspostavio stalnu pomorsku izložbu, neku vrstu pomorskog muzeja. Sličnu aktivnost iskazivao je u Vukovaru, Vinkovcima i drugim mjestima Slavonije. Rat je zaustavio njegovu daljnju djelatnost na tom poslu.

Razapet mnogim dužnostima i poslovima dr. Maštrović dugo nije uspijevaao, po dolasku u Zadar, svoj znanstveni interes posvetiti mladenačkoj ljubavi - našem pomorstvu. Tek od trena kad postaje direktorom Akademijina Instituta (1954.) počinje se sustavnije baviti istraživanjem povijesti našeg pomorstva, napose Zadra i sjeverne Dalmacije. Početni, odlučujući movens njegovim nastojanjima u tom smislu dala je tvrdnja nekih, uglavnom talijanskih povjesničara, da Zadar i njegovo područje u prošlosti nisu imali veće, zamjetnije pomorsko značenje. Njegova se dotadašnja saznanja o predmetu nisu nikako slagala s takvom tvrdnjom. Da je on bio u pravu najbolje pokazuje njegov prvi ozbiljniji rad: naime, analizirajući neke detalje reljefa srebrne rake sv. Šimuna u Zadru, dokazuje da građani ovog grada svoju kraljicu dočekuju sredinom XIV. st. s manjim jedrenjakom i brojnim čamcima, što je moglo značiti samo jedno: oni su tim brodovima plovili morima i tako stjecali bogatstvo. Za dra. Maštrovića bila je to nedvojbeno činjenica, kojom je započeo svoju djelotvornu plovidbu kroz povijest hrvatskog pomorstva.³ Premda se tu radi o malom prilogu, ipak je njime dokazano da su prizori na raki sv. Šimuna zapravo prvi likovni prikaz života naših pomoraca.

Nakon toga on počinje sustavno, koliko su mu dužnosti dopuštale, raditi na istraživanju i obradi sačuvane arhivske građe o razvijanju cjelokupnog pomorstva sjeverne Dalmacije u XIX. stoljeću. Ta istraživanja, iako nedovršena, potvrdila su i osnažila činjenicu »da je pomorstvo bilo i ostalo glavna privredna djelatnost priobalnog i otočkog područja sjeverne Dalmacije«.⁴ Usporedo s tim poslom obrađivao je pojedine teme iz hrvatske pomorske prošlosti. Njegov je interes bio usmjeren na manja naselja ovog područja - Silbu, Olib, Ist, Nin, Biograd, Obrovac i Novigrad - ali je uvijek na prvom

2 *Isto*, 176.

3 Budući da će na ovom mjestu biti tiskana cjelovita bibliografija radova dr. Maštrovića ne ćemo je posebno navoditi iz racionalnih razloga.

4 *Pregled naučnih radova*, knj. II, Zagreb 1970., 136-137.

mjestu stajao Zadar. Tvorni rezultat njegovih dugogodišnjih istraživanja jest posvemašnja obrada pomorstva Zadra u XIX. stoljeću, točnije od 1797. do 1920. godine (1962.), te tri priloga o pomorstvu grada Nina i njegovu odnosu spram hrvatskog pomorstva od dolaska Hrvata na Jadran do naših dana (1969.), sve u sklopu proslave 900-obljetnice Krešimirove darovnice i našem moru. Nešto podataka o pomorstvu ninskog kraja ima u njegovu radu »Nin od pada Mletačke republike 1797. do 1941. godine«. Obradu povijesti pomorstva drugih, manjih središta ovog područja, poradi nedostatka vremena, prepustio je drugim autorima (O. Fijo, V. Cvitanović, P. Starešina, Š. Peričić i dr.).

Posebnim marom i sustavnošću, na temelju relevantnih i brojnih arhivskih izvora i literature, obradio je brodarstvo čitave Dalmacije (od Neretve na sjever) u napoleonskoj epohi, dakle od 1797. do 1813. godine. To su cjeloviti prikazi snabdjeveni statističkim i drugim podacima. Analizirajući upravno uređenje nekih kvarnerskih otoka na početku XIX. stoljeća, usput je, s nešto škrtijom akribijom i prizivom na izvore, obradio tadašnje brodarstvo otoka Lošinja i Cresa (1975.). Izuzetno veliku pozornost posvetio je pomorskoj blokadi Jadrana od strane Rusâ i Englezâ, te posvemašnjem gusarenju kao poglavitim uzrocima propadanja dalmatinskog brodarstva, osobito u doba ovdašnje francuske uprave. Problem gusarstva ga je zaokupio u tolikoj mjeri da je sva tadašnja zbivanja poslije opisao u knjizi pod naslovom »Posljednji gusari na Jadranskom moru« (1983.). Tu se smjesom znanstveno-popularne manire nastojao približiti što širem krugu čitatelja, željnih pustolovnih zbivanja na domaćoj sceni. Pravu krunu svemu tome predstavlja vrlo opsežan rukopis s naslovom »Povijest hrvatskog pomorstva«. Na nekoliko stotina stranica tu prikazuje ukupni razvitak našeg pomorstva od doseljenja Hrvata na Jadran do 1941. godine. Za ilustraciju ovitka buduće knjige autor je tiskaru predložio detalj reljefa sa škrinje sv. Šimuna, lik zadarskoj jedrenjaka, što samo po sebi govori mnogo.⁵

Pored tema koje su izravno tretirale naše pomorstvo, dr. Maštrović je, manirom stručnog bibliotekara prikazao izlaženje dvaju prvih pomorskih časopisa na hrvatskom jeziku. Najprije je analizirao prvi pomorski časopis (*Naše more*) poslije Prvog svjetskog rata, koji je počeo izlaziti u Dubrovniku krajem 1919., a prestao već krajem sljedeće godine, kao glasilo Jugoslavenske

5 Na žalost, prošlo je više od deset godina nastanka rukopisa a on još uvijek nije objelodanjen, što je nedostatak za hrvatsku historiografiju.

pomorske matice. Nakon toga izložio je svrhu i djelovanje Austrijskog pomorskog društva, istaknuvši njegovu pogubnost glede hrvatskog pomorstva, te nastavio prikazom časopisa *Jedro*, prvog pomorskog časopisa na hrvatskom jeziku, koji je izlazio u Sarajevu u godinama Prvog svjetskog rata (1916.-1918.): tu je obrazložio svezu ovih dviju pojava i značenje tog časopisa za hrvatsko pomorstvo. K tome, prikazao je nastojanja austrijskih vlasti za uvođenje parobrodarstva kod nas još od 1817. do 1839. godine (1967.). Kao sastavni dio onodobnih previranja obradio je problem jezičnog pitanja u hrvatskom pomorstvu u svezi s narodnim preporodom u Dalmaciji. Prilikom obilježavanja 400-obljetnice Lepantske bitke (1971.) obradio je temu Turska kao pomorska sila prije dotične bitke: tom prigodom je Institut JAZU u Zadru održao znanstveni skup o udjelu hrvatskih pomoraca u toj bitki; dakako, dr. Maštrović je bio duša tog skupa zajedno s akademikom G. Novakom. To je bio velik obol međunarodnoj povijesti pomorstva.

Trajnu vrijednost imaju njegove bibliografije publikacija o našem pomorstvu. Još god. 1954. je u bibliografiji periodika koje su izlazile u Zadru⁶ donio popis priloga odnosećih se na pomorstvo. Slično je uradio u bibliografiji hrvatskih djela o Zadru, gdje je dao popis djela o njegovu pomorstvu tiskanih do 1962.⁷ Daleko značajnije su njegove bibliografije knjiga i separata iz pomorstva koji su tiskani na tlu bivše Jugoslavije u XIX. i XX. stoljeću.⁸ Zapravo je to bio, priznanjem autora, tek prilog cjelokupnoj bibliografiji budući da je bilo još nezabilježenih i nepoznatih priloga o ovoj problematici; unatoč nedostatku ona je dokumentirala postojanje stručne i znanstvene literature o pomorstvu u dva zadnja stoljeća. Nadalje, kao treći svezak Jubilarnih pomorskih zbornika tiskana je bibliografija članaka i rasprava o pomorstvu bivših Jugoslavija objavljenih u razdoblju od 1945. do 1962. godine, te indeks osoba obaju svezaka jubilarnih *Pomorskih zbornika*, koji u velikoj mjeri olakšava njihovu uporabu.⁹ Sav taj posao obavio je upravo dr. Maštrović. Pet godina potom izradio je također bibliografski prikaz knjiga i rasprava izdanih od Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije u razdoblju od 1963. do 1967. godine.¹⁰

6 *Jadertina Croatica*, II, Zagreb 1954., 485-487.

7 *Zadar/zbornik*, Zagreb 1964., 782-783.

8 *Pomorski zbornik*, sv. II, Zagreb 1962., 1917-1950.

9 Zagreb 1963.

10 *Pomorski zbornik*, 5, Zagreb 1967., 863-882.

Kako smo spomenuli, donedavno je Zadar držan isključivo upravnim, političkim i kulturnim središtem Dalmacije u nizu minulih stoljeća, dok mu je, primorskom gradu, nijekan veći pomorski značaj. Upravo ta prijeporna tvrdnja potakla je dr. Maštrovića da javnosti i znanosti podastre pravu, istinsku sliku Zadra i njegova područja glede pomorske djelatnosti u prošlosti. Jednim dielom je to uradio objelodanjivanjem vlastitih i tuđih radova, ali još više skupljanjem materijalnih dokaza. Naime, još god. 1958. započeo je marljivo i strpljivo skupljati, od znanih i neznanih, različite pomorske predmete, od modela jedrenjaka do pomorskih karti, sačuvanih od revnih pojedinaca u gradu i njegovoj okolici. Već te godine utemeljio je pri ovdašnjem Institutu JAZU, kojem je bio direktorom, zbirku pomorskih predmeta. No, nije na tome ostao. Tijekom nekoliko sljedećih godina pronašao je još stanovit broj raznih predmeta koji su ukazivali na ovdašnju pomorsku tradiciju. Prigodom 100-te obljetnice postojanja JAZU u sklopu ondašnjeg Zavoda uspostavljena je Stalna izložba pomorsko-muzealnih predmeta (Pomorski muzej) s područja sjeverne Dalmacije, a i šire. Tada je javnosti podastreno na uvid oko 320 izložaka. Tom prigodom je akademik Cvito Fisković zapisao u knjigu dojmova da je muzej »već pri svom otvaranju pokazao značaj Zadra i Hrvata u našoj pomorskoj povijesti«. ¹¹ Začetnik i tvorac te nove ustanove, dr. Maštrović nije mogao poželjati bolju i veću pohvalu mjerodavnih.

Strastveni istraživač prošlosti hrvatskog pomorstva, razumije se, bio je i vatreni zagovornik pomorske orijentacije Hrvatske, odnosno bivše Jugoslavije. Dr. Maštrović je obavio velik posao prigodom obilježavanja 20-te obljetnice nastanka ratne mornarice druge Jugoslavije, inicirao mnoge korisne pothvate u tom smislu, te dao velik obol tiskanju dvaju obimnih svezaka jubilarnog *Pomorskog zbornika*. Te godine 1962. bio je među utemeljiteljima Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije. Njegovim radnim članom je od samog osnivanja, a glavnim tajnikom otada do 1971. Zajedno s akademikom Grgom Novakom uredio je sva tri sveska jubilarnog PZ, te osam svezaka redovitog, počevši od 1962. ¹² Naravno, glavninu poslova Društva do kraja 1971. obnašao je na svojim leđima dr. Maštrović, štoviše, bio je upravo njegova duša.

¹¹ Pomorski muzej u Zadru, *Knjiga utisaka*, str. 5.

¹² Dr. Maštrović je u društvu s G. Novakom, kao izdanja Društva, također uredio edicije *Pelješko pomorsko društvo*, *Viška bitka*, *Titovo brodograđilište u Kraljevici*, *Uljanik* i dr.

Kada je pao u nemilost vlasti, nije prestajao misliti na pomorsku povijest. Nije više mogao biti urednikom PZ, te je namislio pri Centru JAZU u Zadru pokrenuti novu ediciju pod naslovom *Adriatica maritima*. Sam naslov najbolje sugerira znanstveni interes i svrhu te serije. Počevši od 1974. pa do pred smrt uredio je i objelodanio četiri sveska, koristeći usluge znanstvenih radnika Centra i vanjskih suradnika. Ovdje treba spomenuti da je napisao predgovor knjizi Petra Starešine »Pomorstvo Silbe«, koja je tiskana u seriji *Djela Akademijina Centra u Zadru*. Zajedno s G. Novakom uredio je knjigu Olivera Fija »Parobrodarstvo Dalmacije 1878.-1918.«

Za svoj neumorni rad i pregalaštvo na proučavanju i populariziranju hrvatskog pomorstva dr. Maštrović je dobio nekoliko domaćih priznanja. Posebno drago priznanje stiglo mu je god. 1968. iz Genove: tamošnja *Accademia nazionale di marina mercantile* imenovala ga je svojim doživotnim dopisnim članom. Na posljetku treba reći: rad dr. Maštrovića nije bio sam sebi svrhom nego je on bio usmjeren na ukazivanje mlađoj generaciji da je temeljno načelo *navigare necesse* valjalo Hrvatu u prošlosti, ali isto tako danas i u buduće, kao neminovni dar prirode i sudbine.

Stoga: njegovi poklonici i suradnici će se najprimjerenije odužiti sjeni nastavljanjem onog što je on tako gorljivo započeo i odradio.

Šime Peričić: DR. VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ AND OUR NAVIGATION

S u m m a r y

Born by the sea, Dr. Vjekoslav Maštrović was all his life in love with navigation, and the sea, of course the Croatian one. After his returning to Zadar, that love became an obsession. His contribution on the field of navigation was complex. While living in Osijek he demonstrated his love towards the sea, working in editorial board of »Jadranska straža« (Adriatic guard) for Slavonia, where he established the permanent exhibition. Back to Zadar, he systematically deals with researching of our sailing history, particularly that of Zadar and North Dalmatia. As a result of it, it is his voluminous work on navigation of Zadar and Nin in the 19th century, shipping of Dalmatia in Napoleon time, last pirates of Adriatic sea, and above all, it is a detailed manuscript of History of Croatian navigation. Besides, he wrote the bibliography of our navigation, established a collection of naval objects at the Institute of JAZU in Zadar (1958) and edited few volumes of *Pomorski zbornik* and *Adriatica maritima*.